

אדם בצל האדמה

הרב אהרון בורנשטיין

פרק מתוך ספר של הרב שעתיד לצאת בקרוב

אדם דוד משיח אפר דם מרה אדמה – אדמה
אדם=45=מ"ה
דרך מצוותיך ארוץ
א'–דם אד–מ' אברהם דוד משה

ההיסטוריה הרוחנית של האנושות

ידוע הדבר, והוא הנאמר בבראשית ג', י"ט: "עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת", שהאדם נקרא אדם על-שם חומר הגלם ממנו הוא נוצר שהוא **האדמה**.

גם בבראשית ב, כג קורא האדם שם לבת זוגו, על שם המקור שממנו לוקחה: "לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת", וברש"י: "לשון נופל על לשון". וכתב ב"עיקר-שפתי-חכמים": "לכן נגזר השם אשה מאיש, אדם מאדמה". אם כן, הפשט בביאור השם אדם הוא ברור: אדם מאדמה.

אולם – כגודל מורכבותו של האדם, כן עומק הדיקוק בשמו, ולכן העניקו רבותינו פירושים ומשמעויות רבות ל-3 אותיות אלו: "א ד ס", ואנו נלך בנתיב אחד וננסה להבין את "תורת האדם".¹

בספרי חסידות² מבארים את השם אדם כר"ת: אדם דוד משיח. וצריך להבין את עומק כוונתם בר"ת אלו, שלכאורה אין כאן חכמה גדולה, ולכל שם אפשר

¹ כי על הפשט הפשוט דלעיל יש להקשות: האם זוהי ייחודיותו של האדם שנברא מן האדמה? הרי נאמר בבראשית ב', יט: "ויצר ה' א-לקים מן האדמה כל חיית השדה", ואם כן יוצא הפוך מן המצופה. האדם שיש בו גם נשמה נקרא על שם החומר, וחיית השדה שאין בה נשמה נקראת חיה שהוא אחד מ-5 השמות של הנשמה (נרנח"י), ומכוח קושיא זו מתבקש להעניק לשם אדם תוספת ביאור ועומק. וראה להלן הערה 12.

² הבעש"ט על התורה כרך ב' עמ' שמ"ח אות ח'.

להעניק ר"ת בסגנון זה: מתושלח = משה, תרח, ושתי, שמעון, לוי, חנוך. אולם באמת יש כאן עמקות גדולה, שהאדם הראשון, בעצם היותו ראש, הוא גונו בתוכו את הכל, כמו שהמוח שולט על כל האיברים כידוע. ואם כן בשלוש מילים אלו מקופלת כל ההיסטוריה הרוחנית של הבריאה, וכך הוא ביאור הדברים בתכלית הקיצור: הקב"ה ברא את העולם בדרגה עילאית: "וירא א-לקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד"³ גם האדם היה כליל השלמות, אולם האדם חטא וקלקל, ירד ממדרגתו והוריד את כל העולם איתו.

מאז, תפקיד האדם, האנושות בכלל, ועם ישראל בפרט לתקן, לאסוף, לברר, לזכך, להעפיל ולהגיע בחזרה לגן עדן ולשוב לדרגת אדם הראשון קודם החטא. 20 דורות ניסו ונכשלו עד שזרח אורו של אברהם שהתחיל בתיקון אמייתי, אחריו המשיכו לתקן יצחק ויעקב ו-12 השבטים, והתפקיד של תיקון העולם במלכות ש-קי הוטל על כתפי עם הסגולה, לאחר זיכוך בשעבוד מצרים הגיע העולם לתיקונו במעמד הר-סיני שם "פסקה זוהמת הנחש"⁴, אולם היה זה תיקון זמני שהתבטל עם חטא העגל. התיקון לחטא העגל הוא המשכן, והוא איננו אלא הקדמה והכנה למקדש. כאשר נבנה בית המקדש, הגיע עם ישראל ועימו העולם כולו לתיקונו. הכהן הגדול מתהלך בבית המקדש כמו אדם הראשון שהתהלך בגן עדן, עם ישראל יושב תחת גפנו ותחת תאנתו⁵ וכזכור – עץ שאכל ממנו אדם הראשון גפן או תאנה היה⁶.

³ בראשית א', לא.

⁴ שבת קמ"ו, ע"א.

⁵ מלכים א' ה', ה'.

⁶ ברכות מ ע"א.

בית המקדש, אף שנבנה על-ידי שלמה, מיוחס לדוד המלך, שהרי דוד מצא את מקומו⁷ וחפר את היסודות⁸ והתקין את כל צרכי הבית⁹ והתאוה לבניינו ולכן נקרא על שמו: "חנוכת הבית לדוד"¹⁰ התיקון הזה החזיק מאות שנים עד שחטא עם ישראל - כאדם הראשון בזמנו, ואז גורש עם ישראל מארץ ישראל כאדם הראשון בשעתו, ושוב נמצאים אנו בתהליך של תיקון החטא הקדמוני, שיביא אותנו בקרוב אל הגאולה השלימה. מי הוא זה שינהיג אותנו אל הגאולה השלימה? משיח!

משיח בגי' נחש (358) כי הוא תיקונו, ומצפים אנו לימות המשיח ששיבו אותנו לימי גן-עדן.

קיצרנו מאוד בתיאור 6000 שנות היסטוריה רוחנית וקיצור התקציר נרמז בשלוש מילים, שהן נקודות הציון העיקריות: אדם דוד משיח ובר"ת: אדם!

עמוד התורה והמצוה

הדברים הללו נשגבים ומעניקים לבני האדם בכלל ולעם ישראל בפרט מעמד רם וכוח נעלה, אולם כשאנו מתבוננים היטב, אנו רואים שהפער בין הרצוי לבין המצוי הוא עצום. 20 דורות לא תיקנו ואף קלקלו, עם ישראל תיקן בהר סיני אולם מיד קלקל בעגל, גם כאשר הגענו לתיקון בבית המקדש הוא נחרב, וכשזכינו לבית מקדש שני גם הוא – מפני חטאינו – נחרב. היכן דוד והיכן

⁷ זבחים נ"ד ע"ב.

⁸ ירושלמי סנהדרין י" ה"ב.

⁹ דברים רבה ב', כז.

¹⁰ שוחר טוב ל', ב'.

משיח? היכן האדם? כאן צריכים אנו את מאמרו של רבי יוחנן ¹¹: אדם – אפר דם מרה. וברש"י: "כלומר – כולו הבל, לכך אל יתגאה". כוונת ר"ת אלו ללמדנו שיש לאדם כוח עצום לעלות ולהעלות ולתקן את כל הבריאה, אולם יש לאדם גם כוח להתקלקל ולקלקל את כל הבריאה.

אדם נלקח מן האדמה, לאדמה יש כוח של צמיחה, והיא יכולה לגדל ולהצמיח אילנות טובים, כרמים ופרדסים ליהנות בהם בני אדם, אולם יש בכוחה להצמיח גם קוץ ודרדר לענות בהם בני אדם. אדם כמו אדמה, ואכן אדמה שלא מצמיחה נקראת בור¹², וגם יהודי שלא לומד נקרא בור.

נמצא שהמילה אדמה יכולה להיקרא אַדְמָה – שהיא דבר נמוך ושפל, אולם המילה אדמה יכולה להיקרא גם "אַדְמָה לעליון"¹³. זוהי סגולתו הייחודית של האדם שהוא נברא מן העליונים ומן התחתונים, מן האדמה ומנשמת רוח חיים של ה'. האדם יכול במעשיו להביא את המשיח: אדם-דוד-משיח, אולם האדם נתון כל הזמן ביד היצר, עטוף בחומר ונמשך למטה: אפר דם מרה.

אפר – כמו "עפר מן האדמה".

דם – הוא הנפש הבהמית.

מרה – "לחלוחית מרה היוצאת מן המרירה שבכבד... ועל ידיה באין חליים ונגעים ומכאובות"¹⁴.

¹¹ סוטה ה', ע"א

¹² מהר"ל, נתיב התורה פרק ט"ו ד"ה "ובפרק ב"י תפארת ישראל פרק שלישי.

¹³ ישעיה י"ד, יד.

¹⁴ רש"י בסוטה ה', ע"א.

המבנה הייחודי הזה של האדם, שהוא בעצם בהמיות ומלאכיות המעורבים זה בזה, מייצר את הבריאה המיוחדת הזו, שיכולה להעפיל ולנסוק אל-על, אך יכולה ליפול ולצלול אלי תהום.

את העיקרון הזה הנציח הרמב"ם¹⁵: "רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק – הרשות בידו, הוא שכתוב בתורה: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, כלומר הן מין זה של האדם היה יחיד בעולם, ואין מין שני דומה לו בזה הענין..."

כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם... אלא הוא עצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה".

על פי עיקרון הבחירה נבין את המושגים שבפסוק: "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה"¹⁶ מלאך מכונה עומד, הוא נברא במעלתו הרמה, אך בה ישאר לעולם, וכך גם הבהמה, "שור בן יומו קרוי שור אייל בן יומו קרוי אייל"¹⁷ ומרגע לידתו אנו יודעים מה יהיה במיתתו, אבל האדם נקרא "מהלך", כי יש לאדם כוח ובחירה להלך למעלה או למטה, מדרגת עפר ואפר ואדמה עד דרגת "אדמה לעליון", כפי שכונה משה רבינו: "איש הא-לקים"¹⁸ או נח "איש האדמה"¹⁹.

אדם בגי' = 45 = מה. יש באדם ובבהמה יסוד משותף של אדמה, ולכן נקראת הבהמה "בה-מה"²⁰ יש בה מ"ה אך רק זה מה שיש בה, אולם באדם אנו

¹⁵ הלכות תשובה ה', א.

¹⁶ זכריה ג', ז.

¹⁷ ב"ק ס"ה ע"ב.

¹⁸ דברים ל"ג, א.

¹⁹ בראשית ט', כ.

²⁰ השווה עם מהר"ל תפארת ישראל פרק שלישי.

מברכים: "אשר יצר את האדם בחכמה" – "כח-מה", היסוד של האדמה נתון בכח הפוטנציאלי לצמיחה ולנסיקה. וזה רמוז לכינוי האדם: "מהלך" – "מה-לך" מ"ה = אד"ם לך, תמיד תתקדם ותמיד תעלה, ועד לאן יכול האדם לעלות. עד ה'! כי שם הוי"ה במילוי הוא גם כן בגי' 45 (יוד=20 הא=6 ואו=13 הא=6) אכן "איש הא-לקים".

וזאת "תורת האדם", החקוקה בשמו של האד"ם: רק לך, אדם, מכל מליוני סוגי הברואים יש כוח של בחירה, והקב"ה מבקש שתבחר בטוב²¹ ועל ידי זה תביא את המשיח, והישמר לך פן תבחר ברע ועל ידי זה תעצים את כח הנחש ותביא עליך מרה – חליים ונגעים. וכיצד ינווט וינתב אדם את עצמו שיהיה לעולם בסימן עליה? צריך האדם להיות תמיד בצילה של האדמה, כי אם יפסיק האדם לעלות לרגע אחד, מייד יאמרו לו: "יתוש קדמך"²².

בתהילים קי"ט, לב: "דרך מצוותיך ארוץ כי תרחיב לבי" הריצה היא הביטוי החזק של ההליכה. האדם המהלך כאשר מגיע לדרך של מצוות, צריך לגייס את כל כוחותיו ולרוץ! ולכן רמז דוד עצה זו בר"ת אד"ם: "דרך מצוותיך ארוץ".

וכעת נוכל להבין שני רמזים נוספים שנרמזו במילה אדם:

"א-דם": הדם הוא הנפש²³, אולם זו הנפש הבהמית המחיייה גם את בעלי החיים, ותפקיד האדם הוא לצרף לנפש זו את ה'א' את הא-לוקות את אלופו של עולם, ואז ה'א' מרומם את הדם, ונהיה אדם המעלה.

²¹ דברים י"א, כו-כח. ל', יט-כ.

²² אור הצפון ח"ב עמ' ל"ג הסבא מסלבודקא, ואת אותו הרעיון ובמילים שונות כתב הגר"א בביאורו למשלי ט"ו, כ"ד: "אורח חיים למעלה למשכיל, למען סור משאול מטה".

²³ דברים י"ב, כג.

"אד-מ": האות מִם מסמלת את המים. המים הם חומר גשמי אולם החומר יכול להיפך לאנרגיה, לרוח, וזהו האֵד, המים במצב צבירה רוחני, ולכן המילה אדם המכילה אֵד רוחני ומים גשמיים היא בעצם תיאור תבנית האדם, שכנ"ל מורכב מגשמיות ורוחניות המעורבים זה בזה. זהו החידוש של הבריאה: "בראשית ברא א-לקים את השמים ואת הארץ" שמיים וארץ מגובלים כאחד, הִרְאִישִׁית – "ראש עפרות תבל"²⁴ – הוא יצור הבנוי מקטבים: גוף ונשמה, שמיימיות וארציות, נגלה ונסתר, בהמי וא-לוקי, נסיגה למטה ונסיקה למעלה. רוב האדם הוא מים אבל עיקר האדם הוא האד, הרוח, הרוחניות.

תפקיד האדם הוא לתת לכוח הרוחני שבו להוביל את הכוח הגשמי, שה א' ישלוט על ה"דס", שהמוח יהיה שליט על הלב, ונרמז בפסוק²⁵ "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה", כשתוציא מהמילה "אדמה" את ה"אד" יישאר "מה", האד – החלק הרוחני שבאדם, יעלה מן הארציות, יוביל וישלוט ועל ידי כך ישקה את חלק ה"מה". אשר יצר את האדם ב"כח-מה", ובשיא השיאים אפשר להגיע לדרגת "איש הא-לקים".

השאלה הגדולה היא, איך ישליט האדם את הכוח הרוחני שלו על הכוח הגשמי, איך יכול בשר ודם לשמור את עצמו לבל יפול לזרועות הגשמיות?

התשובה היא: ענוה!

²⁴ משלי ח', כו

²⁵ בראשית ב', ו.

אם יקפיד האדם להיות תמיד בצל האדמה, בבחינת "יזכור את יום המיתה"²⁶ יש סיכוי שינצל מן החטא ויצליח להתדמות לעליון, ודבר זה אנו לומדים משלושת ענווי התנ"ך.

אברהם מכונה בלשון חז"ל "הגדול בענקים"²⁷, ולמרות גדלותו הוא אומר: "ואנוכי עפר ואפר"²⁸.

דוד המלך הגיע לפסגות רוחניות אדירות, עד שמכונה בפינו: "דוד בן ישי עבדך משיחך", ולמרות מלכותו הוא טוען: ואני תולעת ולא איש"²⁹.

משה רבינו שהתורה מעידה עליו: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה"³⁰, ולמרות היותו "מבחר המין האנושי" הוא אומר: "ונחנו מה"³¹.

גם עצה זו של ענווה, גנוזה במילה אדם: **אברהם-דוד-משה**, וזו האמ"ת שלפיה צריך האדם לנתב את חייו: **אפר-מה-תולעת**, את הענווים הקב"ה אוהב. עם הגאוותנים הקב"ה לא יכול לדור³². אם ישכיל האדם לחיות בענווה ולהיות אדם בצל אדמה, אזי שם הוא את עצמו בנתיב האמ"ת, ודרכו סלולה להידמות לעליון.

²⁶ ברכות ה' ע"א

²⁷ בר"ר, י"ד, ו (עפ"י יהושע י"ד, טו).

²⁸ בראשית י"ח, כז.

²⁹ תהלים כ"ב, ז.

³⁰ דברים ל"ד, י.

³¹ שמות ט"ז, ז-ח.

³² סוטה ה' ע"א

חווה

כל דברינו האמורים לגבי האדם, שנע ונד בין שני קצוות, בין האדמה לבין אדמה לעליון, בין רשע כירבעם לבין צדיק כמשה, אמורים גם לגבי חווה. ידוע הדבר והוא הנאמר בבראשית: ³³ "ויקרא האדם שם אשתו חווה כי היא היתה אם כל חיי".

שואל רש"י (ראה ב"שפתי – חכמים"): אם שורש שמה הוא "חיי" היה צריך לקרותה חיה ב"י ולא חווה ב"י? **שאלה נוספת שואל ה"כלי-יקר"**: מדוע קרא אדם לאשתו לאחר החטא (בפרק ג') היה מן הראוי לקראה בשם מייד לאחר שנוצרה בפרק ב' פסוק כ"ה: **רש"י עונה** תשובה דקדוקית ו' וי' מתחלפות, כמו במילה הוֹנָה שהיה ראוי שתיאמר: הוֹיָה, היה הויה ויהיה.

אולם ה"כלי-יקר", **מחדש חידוש**: לפני החטא היה שמה חיה – כי היא הייתה אם כל חי (שכידוע כבר בגן-עדן ילדה, עלו למיטה שניים וירדו ארבעה³⁴) אולם לאחר החטא שינה האדם את שמה לחווה, כי היא שיתפה פעולה עם הַחוּיָא = הנחש. וכאן באה לידי ביטוי תנועת הקצוות של האשה, האשה יכולה להיות ל"עזר" – לעזור לאדם להתדמות לעליון, ולהידבק בחי העולמים, והאשה יכולה להיות "כנגדו" – להפילו לעפר, לעפרוריות ולהיות שם בחברת הנחש והמוות.

הקוטביות הזו רמוזה בעדינות בשמה: חיה-חווה. ביכולתה של האשה להזרים חיים לעולם, אך בבחירתה היא יכולה לגזור מיתה על העולם.

דברי הרמב"ם על הבחירה האנושית המצוטטים לעיל, אמורים גם כלפי הנשים: כל אשה ראויה להיות צדיקה כדבורה הנביאה וכאסתר המלכה או רשעה כעתליה וכאיזבל.

³³ ג, כ³⁴ סנהדרין ל"ח עמ"ב.

בעל-הטורים מפרש את השם חוה במשמעות שונה, אבל העיקרון של הקצוות נשאר יציב: "חוה על-שם שְׁמַחָה".

כך מצאנו באיוב³⁵ "ואחוותי באזניכם" וכן³⁶: "אֶחָוֶיךָ שמע לי", ופירשו המפרשים מלשון דיבור והגדה, כמו: "יום ליום יביע אומר, ולילה לילה יחווה דעת".³⁷ כלומר חוה מלשון דיבור, כי בחטא שהשפיע על כל הבריאה, השתמשה חוה בכוח הדיבור, כנאמר: "כי שמעת לקול אשתך"³⁸, ואמרו חכמים: "עשרה קבין שיחה ירדו לעולם, תשעה נטלו הנשים"³⁹, ואין כאן גנאי, כי כוח הדיבור מעמיד את האשה בין שני הקצוות, דיבור של הסתה, רכילות ולשון הרע מוריד את המדברת לעפר, לאדמה ולנחש, אבל דיבור של תורה וקדושה וקירוב ונחמה, מעלה את המדברת להתדמות עליון. ולכן מכנה הרמב"ם⁴⁰ את כוח הבחירה: "עיקר גדול והוא עמוד התורה והמצוה".

זה כוחה של האשה, להידבק בחיוויא ולמות, או "אתם הדבקים בה' א-לוקיכם חיים כולכם היום".⁴¹

חוה או חיה!

³⁵ י"ג, יז

³⁶ איוב ט"ו, יז

³⁷ תהילים י"ט, ג

³⁸ בראשית ג', יז

³⁹ קידושין מ"ט ע"ב

⁴⁰ הלכות תשובה ה', ג

⁴¹ דברים ד', ד